

РЕГИОНАЛЕН ИСТОРИЧЕСКИ МУЗЕЙ – ПЛОВДИВ

ГОДИШНИК

„МИТОВЕ И ИСТОРИИ В БЪЛГАРИЯ“

Национална научна конференция,
посветена на 125-годишнината от Съединението на България

Научен ръководител – академик Георги Марков

Публикации

Пловдив, 2010

В този Годишник на Регионален исторически музей – Пловдив за 2010 година са публикувани

- доклади от Национална научна конференция на тема „МИТОВЕ И ИСТОРИИ В БЪЛГАРИЯ“, посветена на 125-годишнината от Съединението на България, организирана от Институт по история при БАН, Дирекция „Културно наследство“ на Министерство на културата, Община Пловдив и Регионален исторически музей – Пловдив и проведена на 10 и 11 юни 2010 г. в зала „Съединение“. Научен ръководител академик Георги Марков.
- изследвания по музеология

In this Annual of Regional History Museum – Plovdiv for 2010 are published

- Reports of National Scientific conference on theme „MYTHS AND STORIES IN BULGARIA“, dedicated to the 125 anniversary of the Unification of Bulgaria, organized by the Institute of History at the Bulgarian Academy of Sciences, Directorate for Cultural Heritage at the Ministry of Culture, Municipality of Plovdiv and Regional History Museum – Plovdiv and held on 10 and 11 June 2010 in Hall „Saedinenie“. Scientific advisor academician Georgi Markov.
- Researches on Museology

Годишник на Регионален исторически музей – Пловдив,
книга Седма, 2010 година

Регионален исторически музей – Пловдив, пл. „Съединение“ № 1
Предпечатна подготовка и превод: Ганка Коева
Печат: Печатница „Зомбори“ Пловдив
Формат 70)100)16 коли 14

Annual of Regional History Museum – Plovdiv,
Book Seventh, 2010

Regional History Museum – Plovdiv, 1 „Saedinenie“ sq.
Prepress and translation: Ganka Koeva
Printing: Printing House „Zombori“ Plovdiv
Format 70)100)16 sheets 14

ISSN – 1311 – 9133

СЪДЪРЖАНИЕ

Първи раздел: Доклади от Национална научна конференция „МИТОВЕ И ИСТОРИИ В БЪЛГАРИЯ“, посветена на 125-годишнината от Съединението на България

Приветствие към участниците в конференцията Славчо Атанасов – кмет на гр. Пловдив.....	9
Встъпителни думи Академик Георги Марков	11

За границите на понятието мит и за неговото реално съдържание (по примера на интерпретациите за българското Възраждане) Николай Поппетров	14
Преди Втория ход (Възраждането и неговите митове през ХХI век) Илко Илиев	25
Цариградските българи през погледа на първите летописци (до Първата световна война) ст.н.с. д-р Пламен Божинов	33
Въпросът за датата и годината на раждане на Васил Левски: историографски или митографски подход? д-р Видин Сукарев.....	41
Богомилството между митовите и идеологемите д-р Ерика Лазарова.....	52
За идеята „Българска държава“ – от преданието до историческата реализация Мария Кирова.....	62
Мит ли е четящият българин от следосвобожденската епоха (до 1944 г.) доц. д-р Евгения Русинова.....	74

Съединението – съдбовният избор на България ст.н.с. д-р Атанас Шопов.....	83
„Коварният Албион“ и българското Съединение доц. д-р Румен Генов	93

Намерението на Чарлс Нобъл да възкреси на филм Съединението – ключ към разгадаването на неговите илинденски „кинематограми“ д-р Петър Кърджиков.....	103
Реликви за Съединението на България през 1885 г., съхранявани в българските музеи (електронен каталог) Мария Карадечева	124
Съединението на България от 1885 г. по документи на Държавен военноисторически архив ст. експерт Мариана Русева	128
Личности, свързани със Съединението, увековечени в мемориални ходоними* от Пловдив и гр. Съединение гл.ас. Пело Михайлов.....	133
Константин Величков и Съединението – един герой, две истории ст.н.с. д-р Василка Танкова	148
Иван Вазов и Съединението Цветанка Неделчева	158
Съединението и участието на Нешо Брайков в събитията през 1885 г. в Харманли д-р Красимира Узунова	168
Опитът за изменение на източнорумелийския Органически устав през лятото на 1886 г. доц. д-р Николай Проданов	175
Политическото разединение и идеята за издигане на национален паметник на Съединението гл. експерт Владимир Балчев	186
Застой на развитието или развитие на застой? (Розопроизводството през годините между Освобождението и Съединението 1878-1885) Иванка Петкова, Момчил Маринов	191

Втори раздел: Изследвания по музеология	
Постоянна музейна изложба „Душата на японската кукла“ н.с. Стефан Шивачев.....	201

CONTENTS

First Section: Reports of the National Scientific Conference „MYTHS AND STORIES IN BULGARIA“ dedicated to the 125 anniversary of the Unification of Bulgaria

Welcome to the conference participants

Slavcho Atanasov – Mayor of Plovdiv 9

Inaugural words

Academician Georgi Markov 11

About the limits of concept myth and about its real content (according the examples of the interpretations of the Bulgarian National Revival)

Nikolay Poppetrov 14

Before the Second stroke (the Renaissance and its myths in the XXI century)

Ilko Iliev 25

Constantinople Bulgarians through the eyes of the first chroniclers (up to World War I)

Research Scientist Dr. Plamen Bozhinov 33

The question of the date and year of birth of Vasil Levski: historiographical or mythographical approach?

Dr. Vidin Sukarev 41

The Bogomils between the myths and the ideologemes

Dr. Erika Lazarova 52

About the idea „Bulgarian State“ – from the legend to the historical realization

Maria Kirova 62

Is Myth the reading Bulgarian from the After the Liberation epoch (until 1944)

Assoc. Prof. Dr. Evgenia Rusinova 74

The Unification – the fateful choice of Bulgaria

Research Scientist Dr. Atanas Shopov 83

„The Treacherous Albion“ and the Bulgarian Unification

Assoc. Prof. Dr. Rumen Genov 93

Charles Noble’s intention to resurrect the Unification on a movie – a key to deciphering its Ilinden „cinematograms“ Dr. Petar Kardzhilov	103
Relics of the Unification of Bulgaria in 1885, held in the Bulgarian museums (electronic online catalog) Maria Karadecheva	124
The Unification of Bulgaria from 1885 on documentary of the State Military History Archive Senior Expert Mariana Ruseva	128
People associated with the Unification, immortalized in memorial hodonims* from the city of Plovdiv and the town of Saedinenie Asst. Prof. Pelo Mihaylov	133
Konstantin Velichkov and the Unification – one character, two stories Research Scientist Dr. Vasilka Tankova	148
Ivan Vazov and the Unification Tsvetanka Nedelcheva	158
The Unification and the participation of Nesho Braykov in the events of 1885 in Harmanli Dr. Krasimira Uzunova.....	168
The attempt to amend the Organic Statute of the Eastern Rumelia in the summer of 1886 Assoc. Prof. Dr. Nikolay Prodanov.....	175
Political disunity and the idea of raising a national monument of the Unification Senior Expert Vladimir Balchev	186
Stagnation of development or development of the stagnation? (Rose production in the years between the Liberation and the Unification 1878-1885) Ivanka Petkova, Momchil Marinov	191

Second Section: Researches on Museology	
Permanent museum exhibition „The Soul of the Japan’s puppet“ Research Associate Stefan Shivachev.....	201

ВЪПРОСЪТ ЗА ДАТАТА И ГОДИНАТА НА РАЖДАНЕ НА ВАСИЛ ЛЕВСКИ: ИСТОРИОГРАФСКИ ИЛИ МИТОГРАФСКИ ПОДХОД?

д-р Видин Сукарев
Регионален исторически музей-Пловдив

Рождената година на Левски се счита за установена още от първите негови биографи,¹ но остава несигурност около точния ден.² През 1895 г. датата е доуточнена от Ст. Заимов на 6/18 юли³; оттогава тя с малки изключения⁴ не е поставяна под съмнение.

Определянето на датата става от „роднински съвет“. По спомени раждането на бъдещия Левски е поставено след сватбата на някоя си баба Дребейка в неделята след Петровден, който през 1837 г. се пада вторник. Детето се родило два дни след бракосъчетанието.⁵ Ст. Заимов, а и другите преди него обаче не посочват своите източници на информация. Чак Иван Унджиев дава подробно обяснение на гореизложеното по разказ на Д. Т. Страшимиров,⁶ но по онова време данните вече не могат да се проверят и не е чудно, че звучат твърде съмнително. Единственият упоменат по име роднина е Васил Генчев Караиванов, първи братовчед на Апостола, който е определен и като човекът с най-голям принос за установяване на датата⁷ (вероятно и годината). Но В. Г. Караиванов е

¹ **И. Унджиев**, *Васил Левски*. Биография. Трето допълнено издание, С., 2007 (I издание С., 1947), с. 756.

² Срв. **Г. Я. Кирков**, *Васил Левски*, Черти от живота, дейността му и героическата му кончина, С., 1882; **З. Стоянов**, *Васил Левски (Дяконът)*, Черти из живота му, С., 1987, 9-то издание. (I изд. 1883), с. 22.

³ **Ст. Заимов**, *Васил Левски Дяконът*, С., 1895, с. 11.

⁴ **И. Клиничаров**, *Васил Левски. Дяконът*, С., 1924, с. 13 без никакво обяснение сочи 6/18 юли 1838 г. Не става обаче въпрос за печатна грешка, защото такава не е отразена в приложения списък в края на книгата

⁵ **И. Унджиев**, *Васил Левски*, с. 757; Срв. Н. Ферманджиев, *Родови хроники*, С., 1975, с. 109-110.

⁶ **И. Унджиев**, Пак там.

⁷ Пак там.

роден десетилетие след 1837,⁸ така че не е възможно да помни каквито и да било около раждането на Левски. В запазените негови спомени и в спомени на другите роднини на Апостола сведения за раждането липсват. Книгата със спомени на В. Г. Караиванов, преразказани от сина му д-р Петър Караиванов, не внася особена яснота и за рожденните години на родителите на Левски, женитбата им или раждането на неговите братя и сестри. Повечето години са категорично посочени без никакво уточнение откъде е получена информацията;⁹ в редките случаи, когато това е направено, липсват данни, които да ги потвърдят, и всъщност всички тези събития могат да варират от две-три дори до пет-шест години.¹⁰ Първите биографи на Апостола налагат становището, че той е трето дете в семейството, като най-голям е брат му Христо, а след това идва сестра му Яна.¹¹ По късно се доказва, че Яна е най-голяма,¹² а в писмо до Ст. Заимов от 1896 Христо Иванов Големия, който познава добре двамата братя, твърди че именно Левски е по-големият.¹³ Поне от на мен познатите ми биографи на Левски обаче никой не е ползвал самото писмо, а само публикацията във в-к „Зора“. Издирването или неоткриването на оригинала би дало насока за разрешаване противоречието между двамата съвременници и познати на Левски – Хр. Иванов Големия и Ст. Заимов.¹⁴ Първият безспорно познава Апостола по-добре, но пък точно вторият е предприел целенасочена изследователска дейност към установяване подробности от живота му. От публикацията не може да се каже дали писмото по неизвесни причини не е изпратено до Заимов, защото е намерено в книгата на Хр. Иванов, или става дума за копие, пазено за личен архив. Дори писмото да не е достигнало адресата, едва ли може да се предполага, че възраженията на Големия не стават достояние на Ст. Заимов, но той очевидно не ги взема предвид и в друга своя книга

⁸ П. В. Караиванов, *Васил Левски по спомени на Васил Караиванов*, С., 1987, с. 7.

⁹ Срв. Пак там, с. 65-66, 81, 88; Срв и И. Унджиев, *Васил Левски*, с. 68-71, който не се ангажира с датирани на нито едно от тези събития.

¹⁰ Пак там, с. 65; Срв. годините у Л. Дойчев, *Сподвижнички на Апостола*, С. 1984, с. 9; Вж и Н. Ферманджиев, *Родови хроники*, с. 88 който не посочва никакви години.

¹¹ Ст. Заимов, *Васил Левски Дяконът*, с. 11; Срв. И. Унджиев, *Васил Левски*, с. 70; П. В. Караиванов, *Васил Левски...*, с. 74-75.

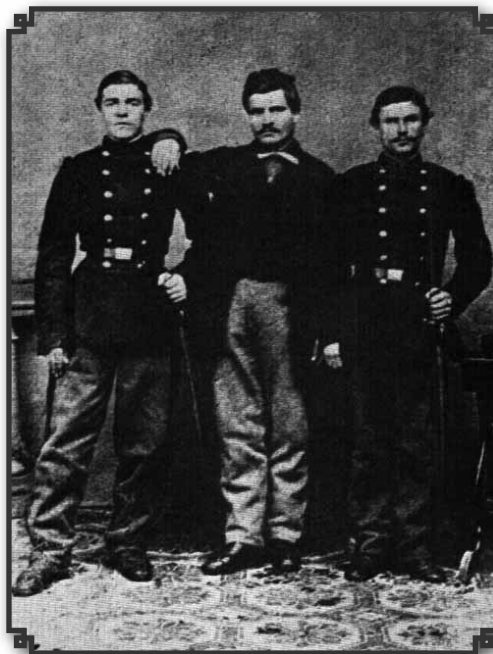
¹² Вж. И. Унджиев, *В. Левски*, с. 70; Н. Ферманджиев, *Родови хроники*, с. 88, 95; Л. Дойчев, *Сподвижнички...*, с. 32; П. В. Караиванов, *Васил Левски...*, с. 73-74.

¹³ Ст. Мокрев, *От къде иде псевдонимът на Васил Левски*. Едно погрешно тълкувание, осветлено от сподвижник на Апостола – Зора, XXII, бр. 6176, 14 януари 1940.

¹⁴ Пак там е посочено, че оригиналът се съхранява в Търновската библиотека.

за Апостола през 1917 г. преповтаря твърденията си.¹⁵ В тази връзка наистина интересно е, че на известната снимка в Белград от 1867 г. с образите на В. Левски, брат му Христо и Христо Иванов Големия, Апостола изглежда видимо по-млад от двамата Христовци.

Така биографичните данни за детството и юношеството на Левски се основават предимно на късни спомени. Нито едно от важните събития от тези първи години, които биха могли да дадат по-точна ориентация за рождението на Апостола, каквито, освен времето на раждане на неговите родители, братя и сестри, са тръгването му на училище и смъртта на баща му, не са сигурно датирани, въпреки категоричността, с която това е направено.¹⁶ Принципната ненадежност на човешките спомени от голяма дистанция; неграмотността и първобитността на по-голямата част от българите в средата на XIX век; типичната за патриархалното ежедневие циклична неисторична представа за времето:¹⁷ всичко това засилва възможността от контаминация на случили се в различни години събития. Много често дори самите хора не знаят кога са родени. Зетът на Левски, Андрей Начев, мъж на най-голямата сестра Яна (или Ана; разликата в името също е показателна) в документ от 1888 заявява, че е

*Прил. 1. Източник:
strannopriemnicata.wordpress.
com/2008/04/*

¹⁵ Ст. Займов, *Васил Левски* (с портрета на Левски), С., 1917, с. 6.

¹⁶ Срв. И. Унджиев, *В. Левски...*, с. 73; П. В. Караванов, *Васил Левски...*, с. 97-99.

¹⁷ И. Георгиева, *Българска народна митология*, С., 1983, с. 31-35; М. Елиаде, *Митът за вечното завръщане*, Прев. А. Денкова, Г. Вълчинова, С., 1994; Защо сме такива? В търсене на българската култура на идентичност. Съст. И. Еленков, Р. Даскалов, С., 1994, с. 17-18; М. Габровски, *Преходът между старата и новата година у българите* – В: Етнографски проблеми на народната духовна култура, С., 1989, с. 30-34; Р. Попов, *Към характеристиката на българските народни възрвания, свързани с периодите на преход към зимата и пролетта* – В: Пак там, с. 60-72; Т. Дяков, *Митология, фолклор*, литература, Ч. 2., С., 2003, с. 55-57.

на 70 години,¹⁸ а когато на 28 ноември 1907 г. умира, е записан като 102 годишен.¹⁹ Неяснотите около годината на раждане на неговата съпруга, починала чак в 1913, също дават да се разбере, че тя не ѝ била известна.²⁰ Да не забравяме и че следосвобожденската митологизация около името на Левски също оказва влияние на късно записаните спомени.

Въпреки еднозначното налагане на годината 1837 от ранните биографи на Левски, при Ст. Заимов и З. Стоянов се срещат странни на този фон разминавания, водещи към мисълта, че вероятно авторите са имали и друга, по-различна информация. З. Стоянов твърди, че при замонашаването си Левски бил 18-19 годишен, макар че би трябвало да е прехвърлил 20.²¹ Ст. Заимов пък, на същата страница, където определя рождението на Апостола през 1837, пише, че 7 години по-късно – в 1844 той бил четиригодишен.²² Загадка?

Изложеното до тук дава да се разбере, че конкретните дани за раждането на В. Левски на 6 юли 1837 г. по Юлианския календар са уязвими; напълно е възможно годината да е обърквана или Гина Кунчева да е била бременна с друго дете.

Голяма част от проучванията за рода на Васил Левски се основават на работите на Данаил Кацев-Бурски.²³ Някои изводи на този автор основателно са подложени на съмнение, но без да се оспорва цялостната му добросъвестност като изследовател.²⁴ Наскоро обаче специалисти по палеография и филигранология в НБКМ, установиха, че Кацев-Бурски е автор на фалшиви приписки върху старинни автентични документи,²⁵ а именно като доказателство за произхода на бащиния род на Левски Кацев-Бурски използва приписки.²⁶ Според него двама от прародителите на Апостола се казвали Видул и Кръстил,²⁷ а в документ в НБКМ с доказана негова фалшификация

¹⁸ П. В. Караиванов, *Васил Левски...*, с. 78; Срв. А. Дойчев, *Сподвижници...*, с. 33.

¹⁹ П. В. Караиванов, *Васил Левски...*, с. 74.

²⁰ Срв. Н. Ферманджиев, *Родови хроники*, с. 95; А. Дойчев, *Сподвижници...*, с. 32, бел. 1; П. В. Караиванов, *Васил Левски...*, с. 74-75.

²¹ З. Стоянов, *Васил Левски...*, с. 25. Събитието е датирано година по-рано през 1857, но на точния ден.

²² Ст. Заимов, *Васил Левски Дяконът*, с. 11.

²³ Вж. посочените заглавия у Н. Ферманджиев, *Родови хроники*, с. 103.

²⁴ И. Унджиев, *В. Левски...*, с. 760-761; П. В. Караиванов, *Васил Левски...*, с. 69-71.

²⁵ Б. Христова, Д. Караджова, И. Вутова, *Опис на славянските ръкописи в Софийската народна библиотека*, С., 1996, с. 10, 50-51.

²⁶ Срв. Н. Ферманджиев, *Родови хроники*, с. 84; П. В. Караиванов, *Васил Левски...*, с. 70.

²⁷ Пак там.

той „за упражнение“ е изписал точно тези две имена.²⁸ За съжаление дейността на Кацев-Бурски не се ограничава само с дедите на Васил Левски; той публикува също негово родословие и спомени на сестра му и зет му, записани от неизвестен автор.²⁹

Сравнително неотдавна двама изследователи – художникът антиквар Александър Алексиев³⁰ и историкът и юрист Георги Туртуриков³¹ независимо един от друг обявиха, че Апостола е роден през 1846 г. въз основа на заявеното от него пред османския съд,³² като приведоха и следните потвърждаващи според тях това аргументи:

1. В писмата си до Любен Каравелов (роден около 1834) и Димитър Общи (1835) Левски ги назовава „бай Каравелов“ и „бай Димитре“ – свидетелство за значителна възрастова разлика по между им.³³

2. На места Д. Т. Страшимиров и И. Унджиев, определят посочения вече В. Г. Караиванов и други съратници и познати на Апостола, родени през втората половина на 40-те години на XIX век, като негови връстници³⁴.

3. В писмо от 1 януари 1872 г. А. Каравелов урежда издаване на паспорт на важен за революционната организация човек, който се намира в България³⁵. Направеното кратко описание, което трябва да се впише в паспорта, напълно отговаря на външността на Левски, но посочената там възраст е 26 години. Туртуриков и Алексиев безрезервно приемат този документ като свидетелство от първа ръка за рождената година на Апостола, още повече, че той идеално се връзва със записаното две години по-късно в съдебните протоколи³⁶.

²⁸ Б. Христова, Д. Караджова, И. Вутова, *Опис...*, с. 50-51 и посочената л-ра.

²⁹ Н. Ферманджиев, *Родови хроники*, с. 86-87, бел. 10; П. В. Караиванов, *Васил Левски...*, с. 70-71, бел. 64-70.

³⁰ Публикация твърди, че Апостола е по-млад с девет години – *Българска армия*, 27. 01. 1997; А. Алексиев, *Кога всъщност е роден Васил Левски?* – Пак там, 16. 07. 1997; Д. Енев, *Антиквар пренаписа биографията на Левски* – *Сега*, 2-3 04. 2005; А. Алексиев, *Софийски антиквар откри, че Левски е роден през 1846 година* – *Атака*, 7. 07 2006.

³¹ Г. Туртуриков, *Възкресението на Апостола 1846-1873 или кога всъщност е роден В. Левски*. Факти, критики, хипотези, ИК „Ваньо Недков“, 2006, Второ издание (1 изд. 2000 г.).

³² Васил Левски и неговите сподвижници пред турския съд. Документи из турските архиви. Ред. А Бурмов, С., 1952. с. 377 „üçmi alti yirmi yedi yaşındaım“ – на 26 27 години съм; Г. Туртуриков, *Възкресението...*, с. 12-21; Публикация твърди...

³³ Г. Туртуриков, *Възкресението...*, с. 41-42.

³⁴ Г. Туртуриков, *Възкресението...*, с. 43-44; 47-48; Публикация твърди...; Срв. Д. Т. Страшимиров, *Васил Левски*, с. 665, 703, 711.

³⁵ Д. Т. Страшимиров, Пак там, с. 530.

³⁶ Г. Туртуриков, *Възкресението...*, с. 38-40; Публикация твърди...; Виж и другите заглавия в бел. 29.

4. Снимки на Апостола. За една от тях – тази от Белград вече стана дума³⁷. Другата е фотография на д-р Г. Странски с негов приятел, направена на 11 май 1864 г., открита именно от А. Алексиев, който в приятеля разпознава бъдещия Апостол на свободата. И понеже е видно, че на снимката са двама връстници, а д-р Странски според източниците, които Алексиев ползва, е роден през 1847, логично следва, че Левски е по-млад от общоприетото³⁸.

Така представени свидетелствата в полза на това, че Апостола е роден през 1846 г. наистина звучат убедително, но съществуват много данни, които Туртуриков и Алексиев умишлено или поради незнание са пропуснали и които заедно с направените въз основа на тях анализи противоречат на тезите на двамата автори:

По точка 1: Небогатата, достигнала до нас, кореспонденция на Апостола показва, че той нарича „бай“ и родените през 1847 г. Сава Кършовски и Киряк Цанков³⁹. Семантиката на обръщението „бай“ не се свежда само до възрастова разлика; то изразява дори в по-голяма степен почит, уважение, етика на обръщение и поведение.

По точка 2: Тълкуванието на изразите „приятел от детинство“ и „почти връстник“ не отговаря на смисъла, който И. Унджиев и Д. Т. Страшимиров влагат; те имат предвид надеждността на въпросните личности като очевидци и носители на спомени за Апостола, а не това, че той е роден през година различна от 1837. Нито Д. Страшимиров, нито Унджиев оспорват раждането на Левски на 6 юли 1837 г.; напротив те имат съществен принос за утвърждаване на датата и

*Прил. 2. Източник:
strannopriemnicata.wordpress.
com/2008/04/*

³⁷ Г. Туртуриков, *Възкресението...*, с. 55; А. Алексиев, *Кога всъщност е роден Васил Левски?*

³⁸ Публикация твърди...

³⁹ Срв. Д. Т. Страшимиров, *Васил Левски. Живот, дела, извори*, Т. 1., С., 1929, с. 119, 124, 126, 127, 128.

годината както в българската историография, така и в националния празничен календар.

По точка 3: Телеграмата може и наистина се отнася за Левски, но текст с конспиративно съдържание, който на всичкото отгоре е анонимен по отношение притежателя на паспорта не може да бъде сигурно свидетелство за възрастта му. Същото може да се каже и за заявеното пред турския съд. За него на този етап е невъзможно да се намери приемливо всекиму обяснение, но по начало не изглежда оправдано казаното от Левски точно пред този орган да се приема за чиста и неподправена истина.

По точка 4: Тук може да се отдели съвсем малко място за коментар на идеите и откритията на А. Алексиев, но съвсем лаконично трябва да се каже, че въпреки неговото становище в обратния смисъл, образът на въпросният младеж не изглежда да има много общо с В. Левски. Апостола е със светла коса и очи⁴⁰, а този на снимката е по-скоро брюнет⁴¹. Левски до ранната пролет на 1864 г. учи в Пловдив, а от Гергьовден учителства във Войнягово в продължение на две години⁴². По същото време Г. Странски вероятно се е намирал в Цариград⁴³, а в неговите спомени не се открива и най-малък намек, че се е познавал с Левски. Да не говорим, че по собствените му думи Г. Странски е роден на 1 август 1848⁴⁴. Всички тези доводи, макар че нямам съвсем пълни впечатления от работата на Алексиев и информацията за снимката, дори дават основание да се допусне, че на нея изобщо е съмнително дали присъства и самия Г. Странски.

Следва да се обърне внимание и на някои подробности от външния вид на Апостола. Общеизвестно е, че светлооките и светлокоси хора из-

⁴⁰ Вж. Нему равен нямаше. Спомени, писма и изказвания за Васил Левски от негови съвременници и съратници. Съст. Н. Жечев, С., 1987; А. Дойчев, *Левски в светлина*, С., 1943; Спомени за Левски, С., 1990; Ст. Каракостов, *Васил Левски в спомените на съвременниците си*, Второ допълнено издание, С., 1943.

⁴¹ Някъде Левски е описан и като тъмноок и тъмнокос, въз основа на което наскоро беше предположено, че няколко души са се подвизавали под името на Левски Вж. Г. Александров, *Обесеният Левски не е...* *Васил Левски*. Очерци историческо разследване, С., 2005. Този автор обаче, като всеки непрофесионалист, тълакува превратно историческите данни, пропускайки и две много важни обстоятелства 1) Апостола е майстор на деизировката и по думите на З. Стоянов. *Васил Левски...*, с. 20 умее дори да създаде впечатление, че е тъмноок. 2) Несигурността на късните спомени, посочена и тук.

⁴² И. Унджиев, *В. Левски...*, с. 138-143.

⁴³ И. Мусаков, *Д-р Георги Странски*, С., 1944, с. 53-59; Г. Странски, *Преживяно и премислено*, Редакция и бележки Т. Ташев, С., 2006, с. 47-49.

⁴⁴ Г. Странски, *Пак там*, с. 7, 38.

глеждат по-младолики. Друг известен факт – Левски или е къосе, или брадата му е съвсем рехава; затова той носи само мустаци – също редки и едва забележими по снимките, но задължителни за мъжа според тогавашната мода. Така Апостола младеел и няма нищо чудно, че изглежда по-млад от брат си Христо на снимката от Белград. Тази външна особеност със сигурност била известна на Левски и другарите му, ето защо напълно възможна е нейната употреба с конспиративна цел по неизвестни нам, но със сигурност уважителни причини дори в самия край на живота му.

Както като общо звучене, така и по конкретни въпроси обаче работите на Туртуриков и Алексиев заслужават внимание. Особено ценни са наблюденията на Туртуриков във връзка с ранното съзряване на младежите в българските земи преди Освобождението, съобразно тогавашните ритъм и условия на живот. За дейна и будна личност като Апостола изглежда наистина трудно за вярване на 18-20 годишна възраст да е бил ученик в класно училище, където повечето негови съученици са с пет-шест години по-млади и когато на тази възраст хора като Христо Ботев и Бачо Киро Петров вече учителствали.⁴⁵ На основата на това логическо съображение и като се има предвид несигурността на 1837 г. като рождена година на Левски, наистина може да се потърси възможност той да е бил по-млад, но 1846 г. не изглежда вероятна и поради:

1. Замонашаването на Левски, чиято дата е точно установена – 7 декември 1858⁴⁶ – противоречи на църковните канони, ако послушникът е на 12 години. За постъпване в редовете на черното монашество се изисква лицето да може да взема самостоятелни решения и да се разпорежда със собственост – т. е. да е пълнолетно⁴⁷, а според тогавашните стандарти това означава не по-малко от 15 годишна възраст⁴⁸.

2. В разговор с Христо Иванов Големия в Белград през пролетта на 1868 г., предаден от Михаил Греков, Левски казва „Ние, Христо, с теб сме доста възрастни, па и непросветени; нито сме за учители, нито за ученици.“⁴⁹ Т. е. Апостолът се самосъпоставя по възраст с родения през 1838 г. Христо Иванов, което не би могло да стане, ако е 21-22 годишен.

⁴⁵ Г. Туртуриков, *Възкресението...*, с. 29-36.

⁴⁶ И. Унджиев, *В. Левски...*

⁴⁷ Хр. Темелски, *Към въпроса за замонашаването на Апостола на свободата*. По случай 150 г. от подстрижението – В: Кошунство с паметта на Левски. Съст. В. Колев, Чернат, 2009.

⁴⁸ Древни монашески устава, С., 2002, с. 326.

⁴⁹ М. Греков, *Как ние освобождавахме България* (1), С., 1929, с. 428.

3. Иван Фетваджиев, роден през 1847 г., който много добре познава Левски и дори му дава собственото си тезкере през 1869 г., за да напусне Сопот, по този повод разказва: „...и аз, и Левски си приличаме: и той има сиви мустаци (?) и очи, валчест образ, среден ръст, както и аз – само годините му надхвърлят моите, ама нищо от туй.“⁵⁰ Този случай е много важен, защото е непосредствено свързан с друг. Впоследствие, както е известно, връхната дреха на Апостола, в която са чуждото тезкере и комитетски печати и книжа, попада в ръцете на властите. Преследваният Левски намира убежище в село Брестовица, Пловдивско, във винарската изба на Павел Влахов. По спомените на самия Влахов по онова време Апостола изглеждал на около 23 години⁵¹. От двете близки по време сведения безспорно като по-актуално трябва да изберем това на Иван Фетваджиев, но не бива да пренебрегваме и това на П. Влахов, който, без да познава Апостола, несведущ за възрастта му, дава пряко потвърждение за това, че изглежда по-млад.

4. Вече беше обърнато внимание на евентуалното възрастово разминаване между Левски и неговите съученици в Старозагорското класно училище, ако той е роден в 1837 г. Точно оттам обаче имаме обратния пример с поп Минчо Кънчев, роден по собствените му думи на 6 август 1836 г.,⁵² който изрично подчертава, че сред най-близките му училищни другари бил Левски. След като описва различни лудории на приятеля си, поп Минчо допълва: „Кога се надскачвахме, само той и Васил Тошев ме надскачаха“. И малко по-долу: „Умът ни беше и на двамата, кажи, еднакъв, а и затова се много обичахме и слушахме с него“⁵³. Ясно е – 9-10 годишно дете не може да надскочи 19-20 годишен млад мъж; очевидно бъдещите свещеник и Апостол са близки по възраст.

5. Минчо Кънчев започва да се учи вече 12-13 годишен, през 1849 г., когато в родното му село идва даскал⁵⁴. Със сигурност знаем годините на раждане на двама негови съученици в класното училище – старозагорците Никола Ганчев (1843) и Пенчо Хаджиславов (1842), които той посочва като негови добри другари заедно с Левски⁵⁵. По онова време Стара Загора е развит образователен център⁵⁶ и местните българчета

⁵⁰ Л. Дойчев, *Спомени за Левски*, с. 185.

⁵¹ Л. Дойчев, *Левски в светлина*, с. 220.

⁵² Поп Минчо Кънчев, *Видрица*. Спомени, записки, кореспонденция, Второ издание, С., 1985, с. 72.

⁵³ Пак там, с. 161.

⁵⁴ Пак там, с. 77.

⁵⁵ Пак там, с. 161

⁵⁶ И. Унджиев, *В. Левски...*, с. 82.

тръгвали отрано на училище, което ще рече, че нормалната възраст за старозагорските съученици на Левски към 1855, когато той постъпва в училището „Св. Никола“ е 12-13 години. Младият Васил обаче прекъсва (неизвестно точно колко време) своето първоначално образование поради разоряването и смъртта на баща си и постъпването като послушник при вуйчо му. Така, ако е съществувала възрастова дистанция между Левски и неговите съученици от Стара Загора, тя би могла да бъде само в негова полза по примера на поп Минчо.

6. Минчо Кънчев разказва на Ст. Заимов, че, завръщайки се от бране на череша със свои съученици, Левски видял двама турци да изнасилват майка и дъщеря; уплашени другарите му избягали, но Апостолът набил и прогонил изнасилвачите.⁵⁷ Изложеното от Ст. Заимов разполага случката през май или юни 1858 г. (като това е най-късната възможна датировка) и съвсем естествено такъв подвиг не е по силите на 11-12-годишно момче.

7. Панайот Хитов, когато вижда Левски за първи път през 1867 г., го определя около 28 годишен⁵⁸. Трудно може да допуснем, че войводата нямам или впоследствие не е придобил представа за поне приблизителната възраст на своя знаменосец.

8. Друг Хитов четник – Васил Николов, роден през 1841 г., който е карловец и познава Левски още от родния им град, в своите спомени, записани през 1923 г. казва „Левски бе по-голям от мен“⁵⁹.

9. Известно е – Левски се размонашава на Великден 1864 г. В онези години това е дръзко деяние, което не може да не получи обществена разгласа. Случаят стига дори до пресата и е описан от анонимен автор във в-к „Съветник“ от 27 юни същата година. Макар и да не е споменато името на Левски невъзможно е да става въпрос за друг. Мястото е Карлово. Говори се за „калугерче, покалугерено с измама от собствения си вуйчо“. Вуйчото взел племенника от майка му на 12 годишна възраст с обещание да го изучи, но след три години, 15-годишен, го покалугерил. Накрая след различни перипетии „калугерчето решило през тази (1864) година на Великден да хвърли калугерското облекло и чин“⁶⁰.

Това свидетелство има много висока стойност, защото за разлика от другите е съвсем близко по време до събитието. Авторът споменава, че има сходна с дякон Игнатиевата съдба – покалугерен на 15 години, а от

⁵⁷ Ст. Заимов, *Васил Левски Дяконът*, с. 19-20.

⁵⁸ Л. Дойчев, *Спомени за Левски*, с. 365.

⁵⁹ Ст. Каракостов, *Васил Левски в спомените...*, с. 352; Л. Дойчев, *Спомени за Левски*, с. 543.

⁶⁰ Л. Дойчев, *Спомени за Левски*, с. 56-57.

биографичните подробности, които привежда за Левски става ясно, че го познава добре. По всяка вероятност дописникът е Иван Стоянов Ихтимански, познат и като дякон Генадий, с когото Левски през 1862 г. избягва от Карлово и отива в Сърбия, за да постъпи в легията на Раковски⁶¹.

Ако се приемат за напълно достоверни сведенията на дякон Генадий, излиза че В. Левски е роден през 1843 г., защото само при това положение той би могъл да е покалугерен на 15 години. Възможно е дописката да има за основна цел оправдаване постъпката на дякон Игнатий пред консервативното обществено мнение и в нея да не е дадена действителната възраст на Апостола, но не по-малко вероятно изглежда тя да съдържа истинна информация.

Поради проявената небрежност от първите изследователи годината 1837, а заедно с това и датата 6/18 юли остават недоказуеми към настоящия момент; те се основават на твърдения на роднини и заключения на автори, допуснали немалко хронологически неточности при други случаи. Направеният тук анализ на останалите по-сигурни свидетелства не може да изключи 1837 г., но сякаш по-логично изглежда Левски да е по-млад и раждането му да се постави в самия край на 30-те или началото на 40-те години на века със сигурна горна граница 1843 г. Годината 1846 трябва да се отхвърли като прекалено късна.

Всичко казано дотук води към тъжното заключение, че изследователите на живота и делото на Левски са все още в сериозен дълг към него. Освен че гробът на най-великия син на България е загубен, че заради упорството на придобилата гражданственост погрешна традиция датата на смъртта му се отбелязва един ден по-късно, оказва се – не е сигурно и кога е роден.

Понеже Българското възраждане не е моята специалност, а темата е значима както за науката, така и за обществото, оставам с надеждата, че може да съм допуснал някъде пропуск, който по-добре запознат изследовател да коригира, и най-вече, че написаното ще провокира цялостен интерес у автори, способни да изведат проблема и проблематиката на съвременното строго научно ниво, различно от сега съществуващите романтични и романистични писания за рождението, детските и младежките години на Апостола.

⁶¹ Пак там, с. 55-56, 57-61